

Drenthe en Karel de Grote.

Inleiding.

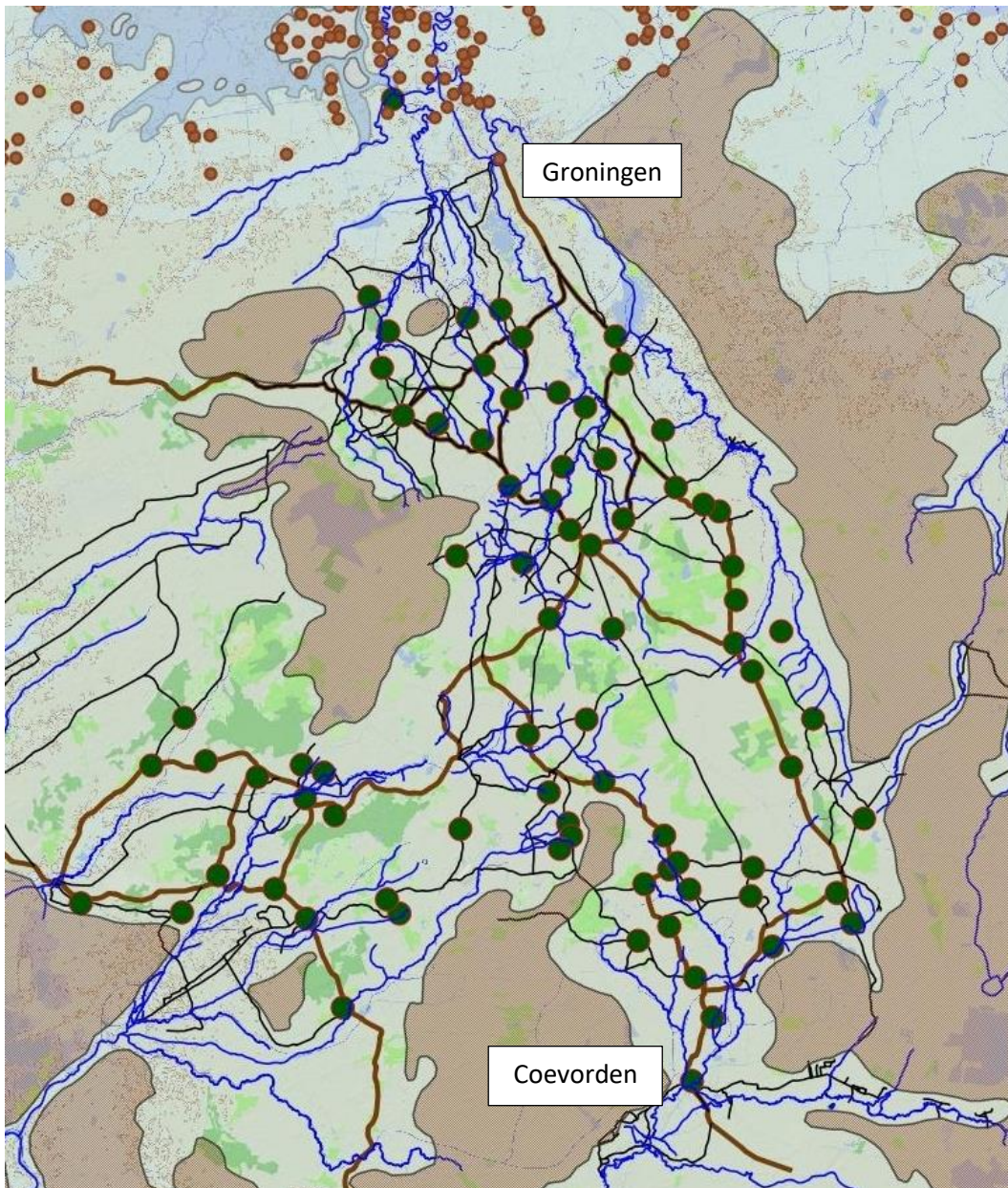
Op 28 januari 814 stierf Karel de Grote in zijn Akense palts "Aquispalatium". Ter herdenking is het jaar 2014 uitgeroepen tot het jaar van Karel de Grote¹.

Ook op de historie van Drenthe zijn de door Karel de Grote genomen beslissingen tijdens zijn heerschappij over dit deel van zijn grote rijk van grote invloed geweest. Slechts een klein deel daarvan is ons overgeleverd in de vorm van annalen van enkele geschiedschrijvers en oorkonden ter vastlegging van belangrijke rechtshandelingen.

Betrouwbare landkaarten uit die tijd zijn er niet zodat we geen totaal beeld hebben van de ligging van dorpen, wegen, rivieren of beken en ontoegankelijke gebieden. Ook van de in die tijd door de heersende machthebbers aangelegde vestingen zoals bolwerken of burchten of andere onderkomens zijn geen situatietekeningen bekend.

Maar luchtfoto's geven in bepaalde gevallen grondverkleuringen te zien waaruit kan worden opgemaakt dat ter plaatse een bouwwerk van bepaalde vorm heeft gestaan of grachten of kanalen hebben gelegen die zijn gedempt

Op basis van later gemaakte nauwkeurige kaarten, zoals de Franse kaarten van omstreeks 1810 en de eerste kadastrale kaarten van 1832, aangevuld met aanwijzingen vanaf middeleeuwse kaarten, is het wel mogelijk om een kaart te maken die zo goed mogelijk een topografisch beeld geeft van de situatie omstreeks het jaar 800. Wanneer we achter zo'n kaart de nu beschikbare actuele hoogtekaart² plaatsen, krijgen we ook een beeld van hoogten en laagten, dus van gebieden waar zonder problemen gewoond kan worden en van natte gebieden. Zo'n kaart kunnen we aanvullen met gegevens vanaf luchtfoto's tot en met de beschikbare satellietfoto's die op internet zijn te

raadplegen op de sites van Google en Bing. We kunnen dan beter begrijpen waarom in die tijd bepaalde plekken zijn uitgekozen om als woonplek te dienen, waar verbindingswegen zijn ontstaan, waar en waarom bolwerken zijn gebouwd en waarom juist op bepaalde plekken gebeurtenissen hebben plaatsgevonden.

De door mij gemaakte kaart Drenthe 800. Boven Groningen een cluster van terpen in het Marnegebied waar veel oorspronkelijke bewoners van Drenthe naar toe zijn getrokken. Met groene stippen de nederzettingen van de Saksische bewoners voor het jaar 1000. Drenthe lag ingesloten tussen een paar grote veengebieden en was toegankelijk over land bij Coevorden en vanaf Ommen vanuit het zuiden en in het noorden vanaf de open zee naar Groningen over water.

¹ <http://www.karldergrosse2014.de/>

² <http://ahn.geodan.nl/ahn/>

Drenthe omstreeks het jaar 800.

Van de lessen geschiedenis op de lagere en middelbare school hebben we geleerd dat Drenthe na de grote volksverhuizingen in Europa tussen 350 en 550 na Christus bewoond is geworden door Saksische stammen. Die Saksische stammen hadden, evenals andere Germaanse stammen, al regels om de samenleving in goede banen te leiden, welke regels van generatie op generatie mondeling werden doorgegeven. Ook kenden zij al een verdeling van hun leefgebied in gouwen, waarbinnen overtredingen van leefregels werden besproken en bestraft en bestaande regels zo nodig werden aangepast. Voor gezamenlijk optreden in bijzondere situaties had men ook regels opgesteld. De Saksen kwamen, evenals de Friezen, eens per jaar ergens centraal bij elkaar om de binnenlandse vrede te bewaren en gezamenlijke vraagstukken te bespreken zoals de grote wegen veilig houden, roverijen tegen te gaan en rovers te bestraffen en om de handel te beschermen.

De oorspronkelijke bewoners van Drenthe, die leefden op de noordelijke en westelijke flanken van de Drentse hoogvlakte hadden zich toen grotendeels al verplaatst naar de kustgebieden. Deze bewoners waren bekend als Friezen. Deze hadden ook eigen leefregels.

Karel de Grote was in 764 koning geworden van het Frankische rijk. Zijn grootvader Karel Martel had omstreeks 720-730, na de dood van de Friese koning Radboud, de Friese samenleving kunnen overtuigen dat Friesland een onderdeel van het Frankische rijk moest worden.

In die tijd trokken ook predikers, onder bescherming van Frankische militairen, door Friesland en Drenthe om het Christelijk Geloof te verkondigen. Die predikers kregen in eerste instantie geen voet aan de grond, maar na 730 werd het voor hen in Friesland wat gemakkelijker. Tot dat Friesland behoorde ook de huidige provincie Groningen, behalve de hoge delen van de Hondsrug waarop de stad Groningen is gelegen, ingesloten door de Hunze en de Drentse Aa. Dit behoorde bij Drenthe. Maar de huidige kop van Drenthe, boven ongeveer de lijn Langeloo – Ide de Punt, behoorde toen bij Friesland. Tot Drenthe behoorden alleen de door Saksische leefgemeenschappen bewoonde delen. De Saksische landverhuizers onder hen waren niet gewend aan het leven in een getijdenlandschap dat nog regelmatig bij hoog water werd overstroomd door de zee, vanwege het (nog) ontbreken van dijken of andere zeeweringen. Voor hen was Norg al de uiterste noordhoek van dit land in hun beleving en zij noemden die vestigingsplaats dan ook Nordecke. Later verbasterd in Norrech en Norch. Noordhoek dus in het Nederlands. De Saksische nieuwe bewoners van Drenthe hebben zich alleen gevestigd op hoog genoeg gelegen gronden bij rivieren en beken. Hier was drinkwater voor mens en dier en geschikte grond om voedingsgewassen te kunnen verbouwen en om ander voedsel te bemachtigen zoals vis en in het wild levende dieren. Van oudsher waren er in Drenthe ook nog enkele nederzettingen, vooral op de hoogst gelegen delen, waar nazaten verbleven van de eerste stammen die zich na de laatste ijstijd hier permanent hebben gevestigd en niet de behoefte hebben gehad om richting de kust te trekken.

Karel de Grote beschouwde alle Saksen ook als zijn onderdanen en vond dat deze, evenals de Friezen het Christelijk Geloof moesten aannemen³. Maar de Saksen moesten niets hebben van Karel en zijn predikers. Karel besloot ten langen leste om harde maatregelen te nemen⁴.

Hij stuurde zijn leger om met harde hand die weerstand te breken. Omstreeks het jaar 800 gelukte hem dit door in elke leefgemeenschap het volk voor de keus te stellen. Of iedereen wordt Christen of het hoofd van de stamoudste wordt afgehakt. De Drenten hadden geen keus. Zij waren onderworpen en christen geworden, maar niet van harte.

Bolwerken.

Om het rijk te kunnen beheren hebben de Frankische machthebbers in eerste instantie op strategische punten bolwerken aangelegd ter huisvesting en bescherming van hun dienaren⁵.

Strategische punten langs de zuidgrenzen van Drenthe waren Coevorden, de invalsweg vanuit Westfalen naar Drenthe en de Friese kustgebieden er boven. Verder bij Echten, waar een pad liep vanaf de Sallandse heuvelrug naar Drenthe en waar een zijrivier van de Vecht lag. In het zuidwesten lagen nog enkele zijrivieren van de Vecht waarover men per boot de hoogte bij Steenwijk kon bereiken en waar men het westelijk deel van Drenthe kon binnentrekken. Ook Kuinre, ten westen van Steenwijk, was een strategisch gelegen plek, een poort naar Friesland over water. In het noorden was vooral Wierum belangrijk. Een wierde op Fries grondgebied waar het water van de Hunze, Drentse Aa en het Grote of Peizer diep samen als Reitdiep richting open zee stroomt. Hier had men de controle over alle scheepvaart van en naar open zee. Een andere plek was de overgang over het Grote Diep ten westen van Norg, het toegangspunt over land vanuit Friesland naar Drenthe en omgekeerd.

³ G. Noort; Germaanse cultuur en christianisatie van Noord West Europa; IIMO research publication nr. 35 Leiden-Utrecht.

⁴ O. Reche; Kaiser Karls Gestz zur politischen und religiösen Unterwerfung der Sachsen; Adolf Klein Verlag; Leipzig 1935

⁵ http://nl.wikipedia.org/wiki/Middeleeuwse_oorlogsvoering

Na de onderwerping van de Drenten omstreeks het jaar 800 kwamen er binnen Drenthe in het belang van de Frankische heersers nog enkele strategische punten bij. Dat was ten oosten van de plaats Groningen, een plek aan de Hunze van waaruit controle op Groningen kon worden uitgevoerd. Ook een plek tussen het huidige Noordlaren en Glimmen, gelegen aan de rand van een oude rivierbedding was strategisch van belang. Deze bedding was een vroegere verbinding tussen de Drentse Aa en de Hunze. Hier liep de zuidelijke toegangsweg naar Groningen via een lichte verhoging door deze bedding.

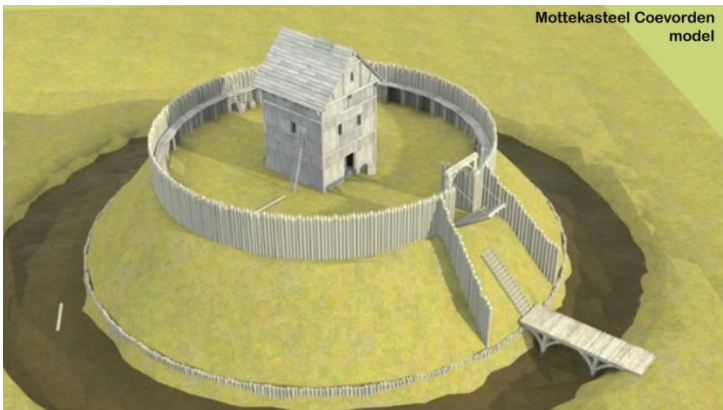
Twee andere strategische punten in het noorden van het huidige Drenthe waren splitsingen van hoofdwegen. De eerste splitsing ligt bij Ide, waar het verkeer vanuit Groningen de keuze heeft om richting Vries en dan mogelijk verder naar Rolde of Coevorden te gaan, of naar het westen richting Norg en verder naar Friesland. De tweede ligt bij het huidige Peelo (Pithlo) waar het verkeer vanuit het zuiden de keuze heeft richting Groningen of richting Norg en Friesland te gaan.

Op al deze punten zullen bolwerken in de vorm van mottekastelen⁶, burchten, schansen of gelijksoortige verdedigingswerken hebben gestaan, zoals in die tijd gebruikelijk was.

Vermoedelijk hebben langs de hoofdroutes vanuit het zuiden naar Groningen op regelmatige afstanden nog meer versterkingen gestaan, als steunpunten van bestuur en onderkomen voor reizende dienaren van de heersers.

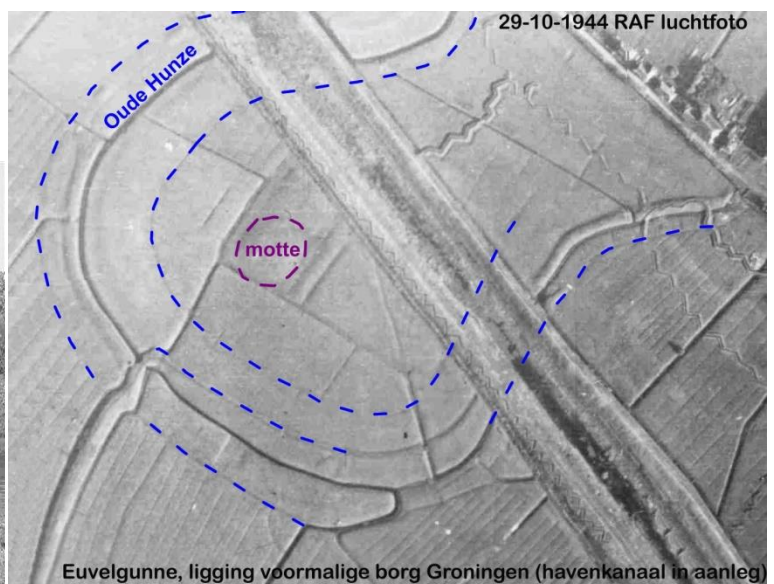
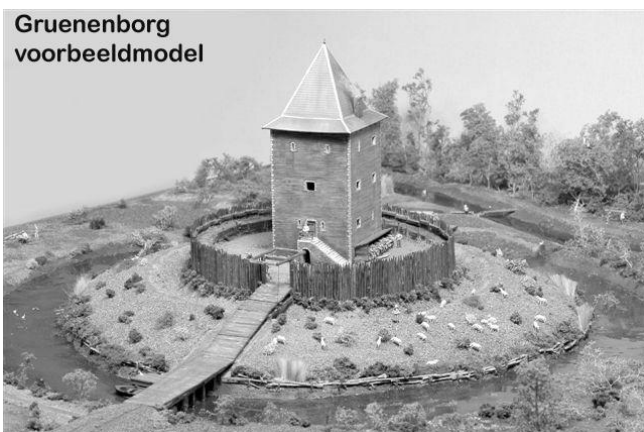
Herkenbare voormalige bolwerken in het terrein.

Van enkele bolwerken, ook wel ringwalburchten⁷ genoemd en borgplaatsen is de ligging bekend vanwege de beschrijving in annalen of oorkonden. De ligging van enkele andere zijn ontdekt met behulp van luchtfoto's. De vesting Coevorden is begonnen als een bolwerk in de vorm van een mottekasteel.

De Gruenenborg bij Groningen lag in een bijna cirkelvormige bocht van de Hunze, zodat men dit een schiereiland noemde. Ook hier zal in eerste instantie een houten bouwwerk hebben gestaan, met wat meer mogelijkheden voor bijgebouwen. Op die plek is later het Havenkanaal met o.a. de Finse haven aangelegd. Even voor de aanleg van deze haven heeft er nog een aanvullend archeologisch onderzoek plaatsgevonden. Op oude luchtfoto's van 1932 en 1944 is goed zichtbaar waar vroeger een bouwsel moet hebben gestaan. Ook zijn nog grachten of sloten

herkenbaar. De Gruenenborg is vaak verwoest en daarna weer opgebouwd. De op de luchtfoto herkenbare structuren zijn waarschijnlijk van de situatie na definitieve afbraak.

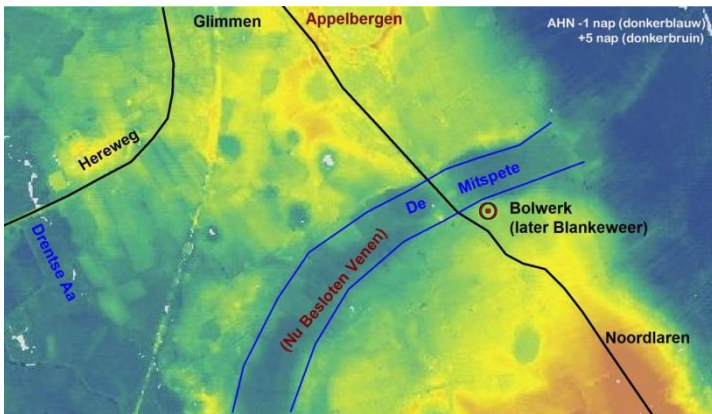
De ligging van het voormalige bolwerk bij Noordlaren is op de nieuwste satellietfoto's die gebruikt zijn voor de vervaardiging van Bing Maps goed te zien.

In de gedrukte versie van de Quedam narracio de Groninghe, de Thrente, de Covordia et de diversis aliis sub diversis episcopis traiectensibus wordt deze plek aangeduid als Nutzpete. Anderen lezen echter Mitspete, hetgeen mij juist

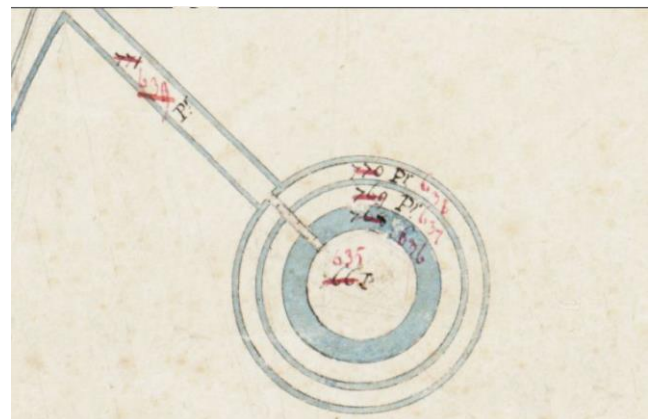
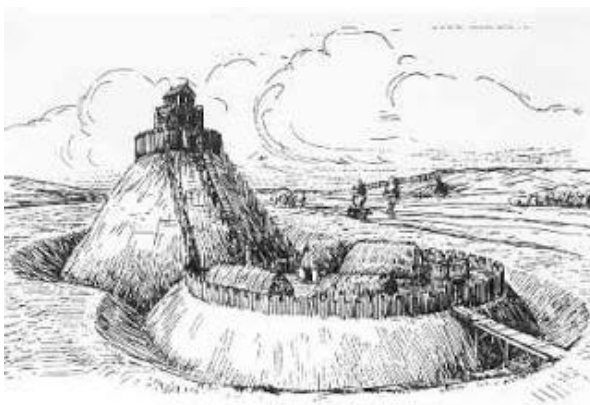
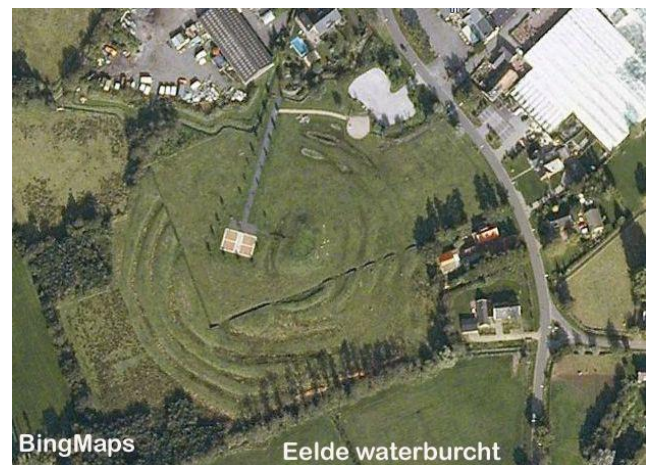
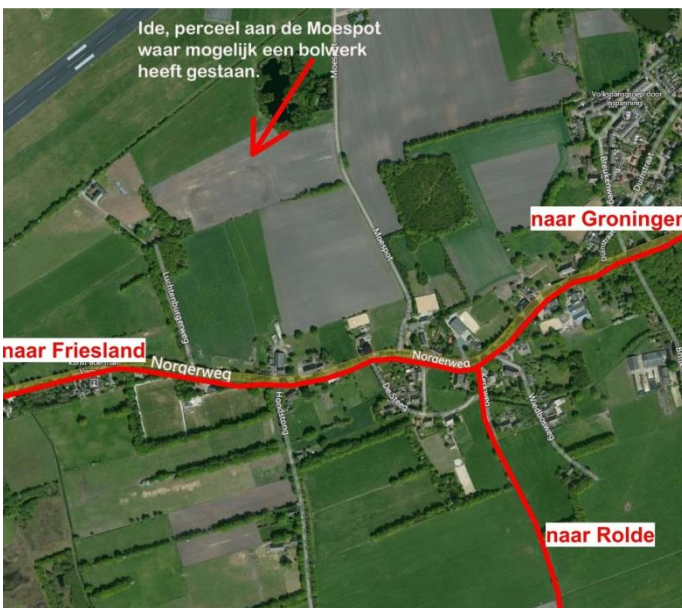
⁶ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Mottekasteel>

⁷ <http://dutchcastles.blogspot.nl/2012/07/geschiedenis-van-kastelen-history-of.html>

lijkt, een midden doorsteek van de oude rivierbedding of de Hondsrug. Later, omstreeks 1400, is hier of in de directe omgeving door Frederik van Blankenstein een nieuw verdedigingswerk aangelegd dat bekend is geworden als Blankeweer. Omstreeks het jaar 800 was deze oude bedding alleen ter plaatse van de weg begaanbaar. In de bedding zelf was in de loop der jaren een veenpakket ontstaan. Al het verkeer van en naar Groningen kon op dit punt worden gecontroleerd.

Het voormalige bolwerk nabij de splitsing van de weg van Groningen naar Vries en Norg is mogelijk te zien op een satellietfoto waarop in een perceel gelegen aan de Moespot cirkelvormige grondverkleuringen zijn te zien. We zien hier twee op elkaar aansluitende rondelen een vorm die meer voorkomt zoals de Schulenborg bij Almelo⁸ en de burcht Ramelo ten westen van Raalte. Het borgterrein van Ramelo met grachten was in 1832 nog aanwezig en is afgebeeld op de kadastrale kaart. Vermoedelijk heeft de Waterburcht bij Eelde eenzelfde uiterlijk gehad.

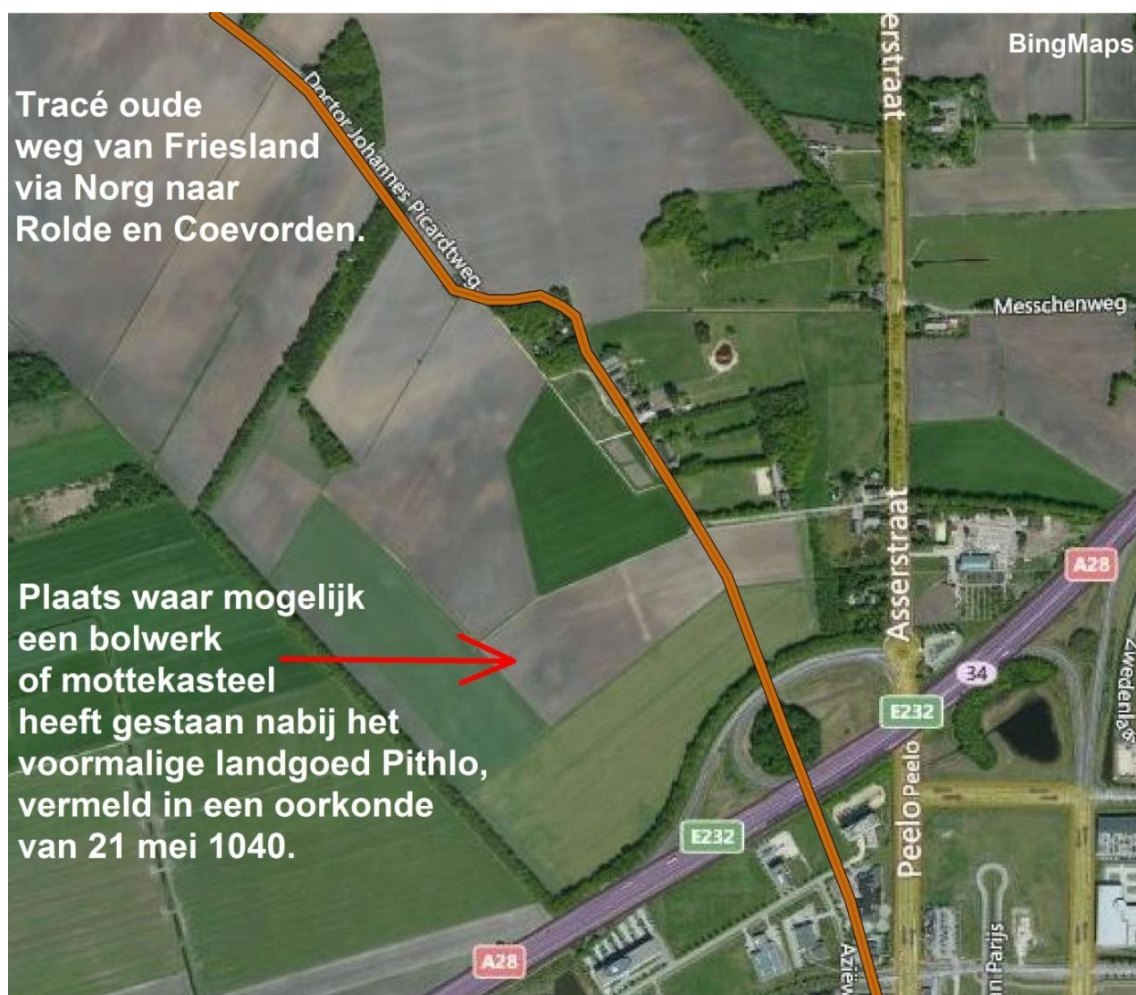

Detail van het kadastrale minuutplan Raalte L1 van 1832. De

⁸ <http://www.almelonet.nl/historie/pages/-8000-1400.htm>

percelen waarop vroeger de borg Ramelo heeft gestaan. Het middenterrein heeft een doorsnee van 35 meter, de gracht is 7,5 meter breed, de sloten zijn 2 meter breed en de ruimten tussen de sloten en de gracht is 6,5 meter breed. De gehele doorsnee is 82 meter.

Het voormalige bolwerk aan de weg naar Friesland bij het Grote Diep ten westen van Norg is herkenbaar als cirkelvormige grondverkleuringen op een recente satellietfoto. Het ligt direct ten oosten van de huidige boerderij "de Oldehof". Vermoedelijk was deze omstreeks 1200 al afgebroken en is een nieuwe stenen borg gebouwd aan het Grote Diep. Deze borg werd de Oldehof genoemd en de ligging is met behulp van de kaart van Tiedeman uit 1710 en de kadastrale kaart van 1832 gereconstrueerd.

Het voormalige bolwerk nabij de splitsing van de weg van Rolde naar Vries en Norg, bij Peelo of Pithlo, is ook als cirkelvormige grondverkleuringen herkenbaar op recente satellietfoto's.

Bij nadere bestudering van deze satellietfoto's werd ook nog een voormalig bolwerk ontdekt nabij Peest. Dit voormalige bolwerk ligt hemelsbreed op ongeveer de helft van de afstand tussen het voormalige bolwerk bij de Oldehof en het voormalige bolwerk bij Peelo. De afstand tot beide bolwerken is ongeveer 3,5 mijl.

Van de ligging van de voormalige bolwerken in het zuiden van Drenthe is niets bekend, behalve van een bolwerk aan de Geeserstream bij Gees. Hier

is in het terrein een reconstructie van de gracht gemaakt.

Ook satellietfoto's leveren tot nu toe verder niets op. We mogen aannemen dat ook in het zuiden van Drenthe bolwerken of burchten hebben gelegen nabij de plaatsen waar later borgen zijn verzezen die wel op een kaart staan aangegeven. (Voor meer informatie zie het artikel "Drenthes historie deel 1 t/m 7" op www.dorpshistorie.nl)

Landgoederen.⁹

De Drenten waren na 800 onderdanen van Karel de Grote geworden en moesten de maatregelen aanvaarden die Karel de Grote uitvaardigde. De oude bestuurseenheid go of gouw verving hij door graafschap. Drenthe maakte deel uit van zo'n graafschap. Een graaf werd als bestuurder namens de koning aangesteld.

Bij de onderwerping van de Saksen (Drenten) door Karel de Grote werd afgesproken dat de Drentse samenleving in stand zou worden gehouden volgens het bestaande Saksische landrecht en dat elke nederzetting, boermarke genaamd, de grond die zij in bezit had en gebruikte om te voorzien in het levensonderhoud, mocht behouden. Maar alle overige gronden beschouwde Karel de Grote als zijn eigendom, domeingrond dus.

Aan het Hof van een koning of keizer moeten vele monden gevoed worden. De hofhouding was ingedeeld naar Romeins model met een minister aan het hoofd en met vele dienaren.

Het voedsel voor al deze personen en voor het leger moest ergens verbouwd worden met een zekerheid van levering en van een veilig product.

Karel de Grote was bijzonder ervaren in het landbouwbedrijf. Een gevolg van de wijze waarop in de zuidelijke delen van zijn rijk werd geregeerd en waarvan de basis al is gelegd door de Romeinen. Hijvaardigde een maatregel uit dat op bepaalde plekken in zijn rijk landgoederen moesten worden aangelegd. Die landgoederen konden in het Drenthe van toen worden aangelegd op de gronden die hij tot zijn eigendom had verklaard en niet (meer) tot de boermarken behoorden.

De landgoederen werden in leen uitgegeven aan ridders uit zijn leger. Het beheer en verdere gang van zaken op een landgoed had Karel vastgelegd in een verordening met een 70-tal regels.

Die verordening, "capitulare de villis vel curtis imperii"¹⁰ (vrij vertaald: verordening betreffende de domeingoederen) genaamd, regelde en bepaalde alles wat land en stal en tuin jaarlijks moeten opbrengen, wat er gekweekt moet worden voor het leger, wat voor 's Vorsten tafel, welke geneeskundige kruiden, boomsoorten en bloemen er moeten zijn, wat er ter plaatse verbruikt mag en wat er verkocht moet worden. In hoofdstuk 70 worden 73 voedingsgewassen, inclusief geneeskrachtige kruiden, en 16 verschillende fruitbomen beschreven.

Geschikte plaatsen voor de aanleg van landgoederen waren die plaatsen die naar omstandigheden gunstig gelegen waren als steunpunt voor het bestuur en om afwisselend tot verblijf te kunnen worden benut en plaatsen die gunstig lagen voor de bevoorrading van het leger bij veldtochten.

⁹ B.H. Slicher van Bath; Mens en land in de middeleeuwen; Arnhem 1972.

¹⁰ http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost08/CarolusMagnus/kar_vill.html

<http://www.dorpshistorie.nl/Eyen,%20de%20Oldehof%20en%20die%20lieden%20van%20Norch.%20webtekst.pdf>

De ridders, die landgoederen in leen verkregen hadden, kregen geen salaris voor het beheer, maar moesten zorgen dat de regels werden nagekomen. Voorgeschreven was welke opbrengsten van het landgoed vervoerd moesten worden naar het centrale hof, wat voor eigen gebruik was en wat moest worden opgeslagen als voorraad voor het leger als dat ter veldtocht was. De ridder was horig aan zijn leenheer en moest op eerste afroep aan het hof verschijnen, te paard en volledig in het harnas (in heergewaad). De ridder moest zijn uitrusting ook zelf betalen. De ridders kwamen in eerste instantie uit gegoede adellijke families uit de directe omgeving van de koning. Personen die hij kon vertrouwen.

Waar na 810, toen Karel de Grote zijn verordening uitvaardigde, in het Drenthe van toen landgoederen zijn aangelegd is niet direct te achterhalen. Uit oorkonden van na die tijd worden met name enkele leengoederen genoemd en de namen van ridders die leenman waren. Hierdoor kunnen enkele landgoederen worden geplaatst, echter zonder exact de ligging in het terrein te kunnen aangeven. In ieder geval lagen er landgoederen in of nabij plaatsen die als decentraal hof waren aangewezen zoals Groningen¹¹ en Coevorden. Een landgoed bestond uit meerdere boerderijen waarvan één de hoofd- of hofboerderij was. Vanuit dit hof werden de overige aangestuurd. Een landgoed moest ook een kapel bevatten. Het is aan te nemen dat enkele van deze landgoederen later zijn uitgegroeid tot een Drents dorp of een deel van een dorp. Een dorp dat niet is ontstaan als Saksische nederzetting van eigenerfde boeren, maar als nederzetting op grond van Frankische bestuursbesluiten.

Met name genoemde landgoederen omstreeks 1050 waren Eyen (Een) ten westen van Norg, Lenverding (Lemferding) bij Eelde, Pithlo (Peelo) ten noorden van Assen, Wittelte, Uffelte en de Ghore bij Steenwijk. Uit latere oorkonden kunnen we opmaken dat er ook landgoederen of grote leengoederen geweest moeten zijn in Anlo, Emmen, Echten, Ruinen, Ansen, Dwingelo, Peize en Roden. Mogelijk ook nog in Langelo, Peest, Donderen, Zeegse en Midlaren. Deze plaatsen hebben hun ontstaan dan te danken aan het aangelegde landgoed op domeingrond en zijn dan geen oorspronkelijke Saksische nederzettingen.

Het hofgoed van vele oorspronkelijke landgoederen, is in latere eeuwen als havezate bekend geworden.

Op de bijgevoegde kaart is de ligging van de landgoederen/leengoederen in het noorden van Drenthe aangegeven, gebaseerd op oorkonden tussen 1040-1340, met als leenheer de bisschop van Utrecht en als leenman een ridder.

De vertaling van de namen van de landgoederen Lintherunge en Euen uit de oorkonde van mei 1040 in Lenverding (Lemferding) en Eyen heeft een nadere toelichting nodig.

¹¹ C.H. Peters; Oud Groningen Stad en Lande; Scholtens en zoon Groningen 1921

Op 21 mei 1040 schonk koning Hendrik III bij twee afzonderlijke brieven goederen aan de Bisschop van Utrecht die in het graafschap Drenthe waren gelegen en wel:

1e Al zodanig landgoed, met zijn rechtsgebied en aanhorigheden, als de koning eigendommelijk (= allodiale = allesomvattende eigendom) bezat op het huis Groningen, in het graafschap Drenthe gelegen;

2e de landgoederen Uffelte, Wittelte en Pittelo, welke zekere Uffo of Ulffo en zijn broeder(s) binnen het graafschap Drenthe in bezit hadden gehad, doch waarvan zij, terzake van hun vermetel of snood gedrag waren vervallen verklaard of ontzet.

Maar er is nog een derde giftbrief van dezelfde datum. De bisschop krijgt nog twee landgoederen vermeld als Lintherminge, Lintherunge of Lenfherunge (Lenverding of Lemferdinge) en Euen of Even (Eyen of Eden of Een) gelegen tussen de Emese (Eems) en de Laveke (Laueke of Lauwers) in het graafschap van Rodolph (Rudolf), eveneens vroeger bezit van Uffo en zijn broers. Enkele geschiedschrijvers denken dat deze laatste twee landgoederen niet in Drenthe gelegen waren. Met name de samenstellers van het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301, (pagina 181), en overgenomen in het Oorkondenboek voor Groningen en Drenthe. Hierin worden de genoemde plaatsen vertaald als Leermens en Eenum in de Groninger Ommelanden gelegen. Dat deze landgoederen buiten Drenthe lagen is buiten kijf. Zij lagen in het graafschap van Rudolf en niet in het graafschap van Everhart. Maar om Lintherunge of Lethermingii, zoals vermeld wordt bij de historische beschrijving van het dorp Leermens, (gebaseerd op de oude oorkonde van 1040 en aannemende dat dit de juiste weergave is in het oorspronkelijke document) te vertalen als Leermens is niet te bevatten. Het wordt verklaard in samenhang met het nabijgelegen Eenum, dat dan het Euen uit de oorkonde moet zijn, daar er geen andere plaatsen zijn aan te merken in het graafschap van Rudolf. Maar beide plaatsen liggen midden in het gebied dat tot het bisdom Münster behoort en het is niet te verklaren waarom een keizer goederen binnen het bisdom Münster gelegen, geeft aan de bisschop van een naastgelegen bisdom. Het is alleen te verklaren wanneer deze landgoederen aansluiten aan het gebied wat de bisschop van Utrecht al in beheer had. Van de Drentse geschiedschrijvers hebben alleen Pickard en Magnin aan deze derde giftbrief aandacht geschonken.

Zij vermelden de namen van de landgoederen als Lintherunge en Euen. Pickard¹² vertaalt Lintherunge als Lemferding, maar kan Euen niet verklaren en gaat daar verder niet op in.

Maar Magnin¹³ geeft aan dat beide landgoederen wel degelijk in Drenthe lagen. Euen verklaart hij als een vertaalfout/schrijffout, en dat er Eden moet staan. Maar ik denk dat er een veel kleinere lees fout is gemaakt. De u moet een y zijn en dan lezen we Eyen. Beide namen komen op oude kaarten voor, evenals Eeijen.

De bisschop van Utrecht had groot belang bij het verkrijgen van deze twee landgoederen omdat deze gelegen waren nabij strategische punten ter bescherming van Groningen waar het bisschoppelijke hof was gevestigd.

Menso Altingh heeft op zijn kaart van Drenthe uit 1579 een poging gedaan om Lintherunge en Even aan te geven. Hij zette die namen op de kaart tussen het Eelderdiep en de Drentse Aa ter hoogte van Anlo. Hij was in de buurt.

Leenheren en leenmannen.

Aan wie de eerste landgoederen in Drenthe, die op basis van de verordeningen van Karel de Grote zijn aangelegd, als leengoed zijn uitgegeven is tot op heden niet te achterhalen. Na de kerstening van de Drenten hebben vele bekeerlingen goederen geschonken aan kerken en kloosters om hun zielenheil in het hiernamaals veilig te stellen.

Ook wereldlijke heersers schonken goederen aan kerken en kloosters. Deze goederen werden daarna in leen uitgegeven. De in bewaard gebleven oude oorkonden vermelde namen van leenmannen waren allemaal nazaten van adellijke families. Uit die oorkonden is niet op te maken welke goederen als voormalige landgoederen kunnen worden aangemerkt en welke afkomstig zijn van latere schenkingen. Duidelijk is wel dat er verwantschap bestaat tussen koningen en bisschoppen als wereldlijke heersers en graven. Evenzo tussen graven en burggraven of prefecten en de ridders als leenmannen van domeingoederen of kloostergoederen.

Met de benoeming van Harbertus (ook Hartbert of Herbert) tot bisschop van Utrecht in 1139 komt er inzicht in de verwantschap tussen koningen, graven, bisschoppen, prefecten en ridders.¹⁴

Deze Herbert wordt in een vertaling van de Quedam narracio de Groninghe, de Thrente, de Covordia et de diversis aliis sub diversis episcopis Trajectensibus vermeld als afkomstig van Bierum in Frisia. Aan de juistheid hiervan werd door latere onderzoekers getwijfeld en er werd geopperd dat hier Wierum bedoeld wordt, gelegen boven Dokkum. Roemeling¹⁵ zegt dat voor Bierum moet worden gelezen Wierum, gelegen boven Groningen aan de Hunze. En dit is juist. Herbert was een zoon van Rudolf van Wierum, welke een verwant was van Rudolf of Rodolf, graaf van Fivelgo

¹² Johan Pickardt; Chronijck der Landschap Drenthe, blz. 172;

¹³ J.S. Magnin; Losse bladen uit Drenthe's geschiedenis. Willinge Gratama, Assen 1856.

¹⁴ <http://genealogie.dorpshistorie.nl/vanwerlgrafisch.html>

¹⁵ Drs. O.D.J. Roemeling; Adellijke geslachten in Drenthe in de Middeleeuwen; De Nederlandsche Leeuw 1973.

en Hunsego, genoemd in de oorkonde van 15 mei 1040. Deze Rudolf was een nazaat van de Westfaalse graaf Herman I graaf van Werl, gehuwd met Gerberga van Bourgondië.¹⁶

Voormelde Herbert, bisschop van Utrecht benoemde zijn broer Ludolf tot prefect of burggraaf van Coevorden. Zijn broer Leffart benoemde hij tot prefect van Groningen. Voor zijn broer Lambert had hij geen hoge functie te vergeven en deze gaf hij het goed Peize. Deze Lambert bouwde hier een borg. De voorganger van Leffart als prefect van Groningen was Egbert van Groeningen ook vermeld als Groenberg en Groenenbeke.

Deze was waarschijnlijk een nazaat van de Saksische gravenfamilie van Brunswijk. Nazaten van Egbert werden na 1178 weer benoemd tot prefect van Groningen. Een andere nazaat, Johannes, kreeg in 1178 het schultambt van Drenthe als ridder en Heer van Eelde. Deze hoge functies, als dienstman van de bisschop van Utrecht, bleven in de families van de edelen. Door onderlinge huwelijken waren nauwe familiebanden ontstaan.

Leffart van Groningen had maar één kind, een dochter, welke hij uithuwelijkte aan Godschalk van Sepperothe, telg uit een aanzienlijk Westfaals adellijk geslacht.

Een dochter van Godschalk huwde met Hendrik van Norch, die voorkomt in een oorkonde van 1206. Deze Hendrik is dezelfde als de in een oorkonde van 1204 vermelde Hendric de Crane, heer van Kuinre. Dat is af te leiden uit het wapenschild van Kuinre en van Norch. Deze zijn precies gelijk.

De van Kuinres stammen, gelet op de roepnamen in de familie, vermoedelijk af van een Gelders adelijk geslacht en daarvoor van Westfaalse adellijke geslachten. Hendrik de Crane van Kuinre was een tijdgenoot van bisschop Herbert van Wierum, zelf ook leenman van bisschoppelijke goederen, zodat het niet vreemd is dat Hendrik het landgoed Eye in leen heeft verkregen. Van zijn grootvader Coenraet van Oric had hij het leen Oric, Orc of Urk en Emelwaert geërfd en hij streefde naar meer macht in Friesland. In 1148 had zijn grootvader Coenraet van de abt van het klooster Corvey, het goed Meretha (vertaald als Mirdum in Gaasterland) in leen gekregen. Hendrik de Crane van Kuinre gedroeg zich als heerser van het gebied langs de zuidkust van Friesland. In 1195 werd hij verdreven van die gronden door graaf Willem (zonder land) van Holland, die Friesland van zijn broer Dirk in leen had gekregen door bemiddeling van de bisschop van Utrecht die ook rechten in Friesland bezat. Maar een jaar later nam Hendrik de Crane Willem gevangen op het slot Horne onder de ogen (en met opdracht) van Dirk van Holland. Dat liep met een sisser af, maar Hendrik stond bekend als een ongemakkelijk man en het bezit van het leengoed Eye paste goed in zijn streven naar uitbreiding van zijn macht.

Door het huwelijk van Hendrik de Crane van Kuinre met een van Sepperothe ontstonden familiebanden met de prefecten van Groningen. De adellijke families huwden niet buiten hun stand. Rondom Groningen waren er al snel familiebanden tussen de afstammelingen van Werl, van Brunswijk en van Kuinre. Voor verversing van de bloedlijnen werden al gauw huwelijkskandidaten gezocht uit zuidelijker streken. De landgoederen en andere leengoederen in het zuiden van Drenthe waren ook in het bezit van telgen uit de geslachten van Kuinre en van Werl.

In de strijd om de macht in Groningen tussen de prefecten (van Sepperothes en van Groeningen) en de Gelkings kregen de Gelkings steun van de prefect of drost van Coevorden (nazaat van Werl). Tijdens de periodes dat de Gelkings de overhand hadden in Groningen, ging de prefect de stad uit en verbleef dan bij zijn familie van Norch. De Oldehof in Norch was in de woelige jaren 1200-1325 een steunpunt voor de bisschop van Utrecht. Tot omstreeks 1325 waren de van Norchs de aanvoerders van de Drentse edelen die de bisschop van Utrecht steunden in zijn strijd tegen de opstandige Drentse boeren en Rudolf, drost van Coevorden. In 1325 is de clan van Norch uit Drenthe verbannen. 10 jaar later mochten zij terugkomen, maar zij hebben de vernielde Oldehof niet weer opgebouwd. Nazaten zijn Heer van Ruinen geworden. Het huis te Peize is eveneens ten onder gegaan in de strijd tussen de Drentse boeren en de bisschop van Utrecht. Nazaten van Peize hebben leengoederen in Twenthe verkregen toen na de slag bij Ane Roelof van Peize huwde met een dochter van heer Hendrik van Almelo.

Alleen in Roden, Eelde, Zuidlaren, Oosterhesselen, Ruinen, Dwingelo en Havelte zijn oorspronkelijke borgen overeind gebleven en later verbouwd tot of vervangen door de fraaie landhuizen die we nu kennen als havezaten.

Conclusie.

De verordeningen van Karel de Grote zijn van grote invloed geweest op de ontwikkeling en het landschappelijk aanzien van Drenthe. De komst van ridders als leenmannen van landgoederen heeft geleid tot de vorming van een ridderstand in Drenthe die vele eeuwen deel uitmaakte van het landsbestuur. Nazaten van deze ridders en met de ridders meegekomen dienstmannen hebben zich in de loop der jaren door de contacten op bestuurlijk niveau, vermengd met de bovenlaag uit de Drentse eigenerfde families. Zij hebben tot aan de 19^e eeuw een belangrijk aandeel gehad in het besturen van Drenthe.

Een aantal landgoederen zijn in de loop der jaren met fraaie landhuizen bebouwd en vormen thans een gewaardeerd onderdeel van het Drentse landschap.

Norg,

¹⁶ <http://www.manfred-hiebl.de/genealogie-mittelalter/>

Anne Post.